

RUKOPISY VE FONDU RODINNÝ ARCHIV METTERNICHŮ

Jaroslava Hoffmannová

Rod Metternichů

Starý porýnský šlechtický rod Metternichů, se znakem tří černých mušlí na stříbrném štítě, získal své jméno podle vsi Metternich, nyní části obce Weilerswist, západně od Bonnu.1 Z několika postupně vymírajících větví donedávna trvala linie Metternich-Winneburg. Paul Alfons, šestý kníže Metternich-Winneburg, který zemřel 21. září 1992, byl posledním přímým mužským členem rodu.

Metternichové vedle svého rodového jména užívali postupně, od začátku 15. století, měnicí se přídomky: Johann Metternich zu Zievel, Carl Metternich zu Sommerberg und Zievel, Edmund Metternich zu Sommerberg und Vettelhoven, Johann Metternich zu Vettelhoven.2

V roce 1635 získali Metternichové titul říšských svobodných pánů. Náleželi mezi přední šlechtu porýnských kurfiřtství. Tři z příslušníků rodu se stali arcibiskupy, trevírským Lothar (1588-1623), mohučskými Lothar Friedrich (1617-1675) a posmrtně Karl Heinrich (1622-1679). V císařských službách se Metternichové dostali za třicetileté války do Čech, kde zakoupili dva statky. Kynžvart získali v roce 1622 a Kynšperk v roce 1630.

Jejich jmění se velmi rozmnožilo, když se v roce 1654 stali dědici po meči vymřelého rodu Winneburgů, od té doby s predikátem Winneburg-Beilstein. Hrad Beilstein nad Moselou byl sídelním místem Winneburgů a před nimi Braunshornů, jejichž majetek přešel na Winneburgy v roce 1335. V roce 1679 přešla na Metternichy také většina statků rodu Brömserů. Od roku 1679 byli Metternichové říšskými hrabaty.

Clemens Wenzel Lothar, pozdější rakouský kancléř, se sice narodil ještě v Koblenzi (1773), ale již jeho otec Franz Georg byl ve službách vídeňských Habsburků. Za napoleonských válek ztratili Metternichové své původní porýnské statky. Náhradou dostali švábský Ochsenhausen. Franz Georg hrabě von Metternich-Winneburg se v roce 1803 stal knížetem von Metternich zu Ochsenhausen. Pro všechny své potomky získal v roce 1813 za své zásluhy knížecí titul Clemens Wenzel Lothar von Metternich-Winneburg-Ochsenhausen.

Ochsenhausen však drželi Metternichové jen do roku 1825, tedy přechodně, podobně jako v roce 1814 darovaný Daruvar. V roce 1816 dostal Clemens Wenzel Lothar darem od císaře Františka I. (II.) porýnský Johannisberg, který zůstal posledním sídlem Metternichů. Zatímco Kynšperk prodali už v roce 1726, Kynžvart opustili až před koncem války v roce 1945. Tehdy v Čechách zanechali i rozsáhlé panství Plasy, které kancléř koupil v roce 1827.

Rodinný archiv Metternichů

Až do roku 1794 byl Rodinný archiv Metternichů3 uložen v Koblenzi. Když napoleonská vojska donutila Metternichy opustit levý břeh Rýna, byl jejich archiv spolu s ústřední správou statků v Bambergu, pak byl přestěhován do Ochsenhausenu, později putoval do Vídně a delší dobu setrval v Plasích, odkud byl v dubnu 1953 převezen do Ústředního zemědělsko-lesnického archivu v Praze, který se stal od počátku roku 1956 součástí Státního ústředního archivu v Praze.

Rodinný archiv Metternichů (RAM) z let 1209-1935 se dělí na pět

fondových částí. Základem celého Rodinného archivu Metternichů byla fondová část Starý archiv. Z něho byla již koncem 18. století vydělována Sběrka listin (L). Ve Sběrce listin nebyly však zdaleka soustředěny všechny listiny Metternichů a spřízněných rodů. Hodně listin spolu s dalšími druhy archiválií zůstalo dodnes ve Starém archivu (A), stále základní fondové části rodinného archivu. Postupně se ustavovaly další fondové části vztahující se ke třem významným příslušníkům rodu, a to Francisco-Georgicum (FG), Acta Clementina (AC) a Acta Richardiana (AR). Nejde však o přesně vymezené osobní archivy (písemné pozůstalosti). Některé materiály, které by do nich patřily, zůstaly totiž ve Starém archivu. A naopak v posledně jmenovaných třech fondových částech jsou i takové dokumenty, jež charakter osobních archivů přesahují.

Otec kancléře Franz Georg (9.3.1746 Koblenz - 11.8.1818 Vídeň) byl činný v rakouských diplomatických službách. Jeho manželkou byla od 9. 1. 1771 Maria Beatrix Antonia Aloisia hraběnka von Kagenegg. Byl kromě jiného v letech 1771-1806 posledním ředitelem katolické části vestfálského kolegia říšských hrabat. Archiv tohoto kolegia tvoří jeden oddíl fondové části Francisco-Georgicum, tzv. říšskostavovské záležitosti (R = Reichsständisches).

Do volných prostor fondové části Francisco-Georgicum za poslední signaturu V (= Varia) byly ukládány různé větší přírůstky po celé 19. století i později. Bylo to snazší, než je včleňovat do složité struktury Starého archivu.

Clemens Wenzel Lothar (15.5.1773 Koblenz - 11.6.1859 Vídeň), rakou-ský vyslanec u saského kurfiřta v Drážďanech (1801-1803), u pruského krále v Berlíně (1803-1805) a u Napoleona I. v Paříži (1806-1809), ministr zahraničí (od 1809) a proslulý rakouský kancléř (1821-1848), byl třikrát ženat. Jeho první manželkou se stala ve Slavkově 27.9.1795 Marie Eleonora hraběnka Kaunitz-Rietberg (1.10.1775 - 19.3.1825), vnučka velkého kancléře Marie Terezie. Ovdovělý Metternich se znovu oženil 5.11.1827 s Antonií svobodnou paní von Leykam (15.8.1806 - 17.1.1829), která se při této příležitosti stala hraběnkou von Beilstein. Zemřela nedlouho po porodu syna Richarda. Svou třetí chotí učinil kancléř 30.1.1831 Melanii hraběnkou Zichy-Ferraris (28.1.1805 - 3.3.1854). Clemens Wenzel Lothar všechny své ženy, s nimiž v rozmezí let 1797-1837 zplodil 11 dětí, přežil.

Ani Acta Clementina nejsou zcela totožná s písemnou pozůstalostí (osobním archivem) kancléře Metternicha. Některé provenienčně příslušné materiály zůstaly rovněž v jiných částech Rodinného archivu Metternichů. A naopak ve fondové části Acta Clementina jsou i takové archiválie, které tam přísně vzato nenáleží. Archivní materiál fondové části Acta Clementina nese zřetelné stopy pořádací či alespoň identifikační činnosti samotného kancléře, což platí zejména pro tzv. Memoranda, v podstatě přípravný a podkladový materiál k Metternichovým pamětům a vlastnímu životopisu. Celá Acta Clementina byla vyčleněna v sedmdesátých letech 19. století z tehdy ještě širě pojímaného Starého archivu. Byla vymezena především jako pramenná základna pro edici -Aus Metternich's nachgelassenen Papieren-4, jejíž přípravy se z podnětu kancléřova syna Richarda ujal na počátku sedmdesátých let 19. století vídeňský archivář Alfons von Klinkowström.

Acta Richardiana vznikla činností kancléřova syna Richarda (7.1.1829 Vídeň - 1.3.1895 Vídeň), který byl atašé v Paříži a Londýně (od 1852), vyslaneckým tajemníkem v Paříži (od 1855), rakouským vyslancem u dvora saského krále v Drážďanech (od 1856) a rakouským vyslancem u dvora Napoleona III. v Paříži (1859-1870). Richard se oženil 13.6.1856 s Pauline Clementine hraběnkou Sandor de Slavnitza, svou neteří, která byla tedy zároveň kancléřovou vnučkou i snachou. Toto manželství nebylo obdařeno synem.⁵

Franz Georg, Clemens Wenzel Lothar i Richard měli kromě jiného společné i to, že byli rytíři Řádu zlatého rouna, jednotlivě postupně od roku

1792, 1810 a 1867. Všichni tři také, spolu s dalšími příbuznými, odpočívají v rodové kryptě, kterou nechal kancléř zřídit v Plasích.

Literatura o fondu a základní edice

Nejstarší publikovanou zprávou o Rodinném archivu Metternichů je popis Ottokara Webera zveřejněný v roce 1913.⁶ Weber na základě osobní návštěvy podrobně seznámil odbornou veřejnost s třemi fondovými částmi, které nazýval:

- I. Familienarchiv, jímž rozuměl Acta Clementina,
- II. Urkunden, nyní Sbírka listin,
- III. Reichsständisches, jímž rozuměl celou fondovou část Francisco-Georgicum.

V závěru se zmínil jen o některých archiváliích, které dnes tvoří fondovou část Acta Richardiana.⁷ Weber tedy zcela pominul rozsáhlou část skutečného Starého archivu.

Když po převzetí Rodinného archivu Metternichů do Státního ústředního archivu v Praze informoval o něm, u příležitosti 100. výročí úmrtí kancléře Metternicha, v roce 1959 Josef Görner,⁸ soustředil se na Sbírku listin, tzv. vlastní rodinný archiv neboli Starý archiv a Francisco-Georgicum, překvapivě však pominul nejen Acta Richardiana, ale právě kancléřovi nejbližší Acta Clementina. Görner připomněl, stejně jako Weber před ním, Klinkowströmovo rozvržení rodinného archivu, o jehož zprávy, předkládané při pořádacích a edičních pracích Richardu Metternichovi, se v podrobnostech opíral.

Nejúplnější popis celého rodinného archivu se objevil až v Průvodci po archivních fondech Státního oblastního archivu v Plzni v roce 1976, z pera Jaroslava Honce.⁹ Na rozdíl od předchozích zpráv byla věnována pozornost všem pěti fondovým částem. Kromě některých menších odlišností od reálného stavu Honc zejména nepopsal skutečné členění fondové části Acta Clementina, které vzešlo z inventarizačních prací Antonína Haase v letech 1966-1969.

Nejstarší listiny ze Sbírk listin i Starého archivu zahrnuli Ivan Hlaváček a Zdeňka Hledíková do svého přehledu nebohemikálních středověkých originálních listin v českých zemích do roku 1500, který byl publikován v roce 1977.¹⁰

Podrobný registář listinného archivu panství Winneburg-Beilstein v Rodinném archivu Metternichů do roku 1400 (panství drželi do roku 1335 Braunshornové), který vypracoval Johannes Mötsch, se objevil tiskem v roce 1989.¹¹

Základní edici využívající dokumentů z fondu Rodinný archiv Metternichů připravil z podnětu Richarda Metternicha v sedmdesátých letech 19. století již vzpomínaný Alfons von Klinkowström. Autorizované originální vydání edice -Aus Metternich's nachgelassenen Papieren- v 8 svazcích se uskutečnilo v letech 1880-1884.¹² V Paříži vyšla v roce 1881 tatáž edice pod názvem -Mémoires, documents et écrits divers, laissés par le prince de Metternich- a v Londýně s titulem -Memoire of Prince Metternich.- V edici jsou publikovány v úplném nebo částečném znění dokumenty, z nichž zdaleka ne všechny byly a jsou uloženy v Rodinném archivu Metternichů. Nemalé množství editovaných dokumentů bylo opisováno z jiných zdrojů. Editor neuvedl u žádného dokumentu údaje o původu a uložení.

Zejména korespondence významných činitelů z různých oborů, která se zachovala v tomto fondu, posloužila vícekrátě větším i menším edičním počínům, jež nelze při této příležitosti uvádět v úplném výčtu. Vzpomenout je však třeba nejvýznamnější dílo Marie Ullrichové, vydané v roce 1976, v němž sepsala a zčásti editovala rukopisy a korespondenci Alexandra Dumase st.¹³

Realizován byl námět na první ediční titul CD-ROM materiálově vycházející z fondu Rodinný archiv Metternichů, s jehož konkrétní přípravou se začalo v říjnu 1989. Edice -Kancleř Metternich a jeho doba- byla kompletně připravena k vydání v lednu 1991. Ukázkou z této edice přinesl demonstrační disk CD-ROM, který Albertina Icome spol. s r. o. vyrobila v Gramofonových závodech Loděnice v říjnu 1992.¹⁴ Archivní správa MV předpokládá vydání celé rozsáhlé edice CD-ROM, jež zpřístupňuje formou registů tzv. Memoranda z fondové části Acta Clementina. Nejde o edici výběrovou, registována byla všechna tzv. Memoranda, ve skutečnosti dokumenty různého druhu z pera Metternichova i mnoha dalších známých i neznámých pisatelů. Tato tzv. Memoranda ve velmi koncentrované podobě obsahují nejruznější informace o závažném dění v Evropě i jinde od konce 18. století do smrti exkancléře v roce 1859.¹⁵

Soupis rukopisů

Komise pro soupis a studium rukopisů, která se ustavila při tehdejších Archivu ČSAV (později Ústředním archivu ČSAV) v roce 1955 a jejímž pracovištěm je dodnes oddělení Archivu AV ČR, si vytkla na počátku sedmdesátých let jako jeden ze svých hlavních úkolů vypracování celkového přehledu o rukopisném bohatství českých zemí.¹⁶ Zpracování tohoto úkolu by nebylo možné bez spolupráce odborníků v knihovnách, muzeích a v archivech. Od začátku nebylo ovšem pochyb o tom, že evidence rukopisů v archivech bude velmi složitá, neboť nejde jen o podchycení rukopisných sbírek v užším slova smyslu, ale také rukopisů rozptýlených v různých ne vždy dostatečně zpracovaných archivních fondech. S Archivní správou MV bylo dohodnuto, že evidence bude v archivech ukončena do roku 1975,¹⁷ což se ukázalo jako nereálné.

Při zpracování zásad pro pořízení základní evidence rukopisů v archivech, knihovnách a muzeích, zpracovaných v rukopisné komisi počátkem roku 1971, bylo nutné pokusit se o vymezení pojmu rukopisu. Za základní hledisko František Hoffmann a Jiří Pražák zvolili záměr při vzniku zápisu, nikoli dnešní uložení rukopisu, neboť -při vzniku rukopisu je důležité, že 1. zpravidla nebyl veden jako kniha úřední, 2. zpravidla nebyl a není součástí organického fondu ve smyslu archivním a mnohdy se vyskytuje v celcích vzniklých sběrnou nebo sběratelskou činností, 3. původní sepsání i opisy zpravidla sledovaly literární, vědecké nebo dokumentační cíle. Žádný z těchto znaků sám o sobě nestačí k tomu, aby písemnost jednoznačně určoval jako rukopis. Dokonce ani přítomnost všech tří znaků nemusí písemnost zařazovat mezi rukopisy.-¹⁸ Nověji se vyjádřil k definici rukopisu jako předmětu kodikologie Ivan Hlaváček.¹⁹

Soupis rukopisů ve fondu Rodinný archiv Metternichů (SÚA 4780/40-92) zpracovala autorka tohoto článku během první poloviny roku 1992. Pomůcka (58+3 s.) slouží badatelským potřebám ve studovných Státního ústředního archivu v Praze a byla samozřejmě předána Archivu AV ČR, oddělení soupisu a studia rukopisů.

Pouze ke třem fondovým částem - Sbíрка listin, Acta Clementina, Acta Richardiana - existují vyhovující archivní pomůcky. Dvě největší fondové části - Starý archiv, Francisco-Georgicum - nejsou uspokojivým způsobem archivně zpracovány. Důmyslné staré uspořádání bylo bohužel před časem rozrušeno, je třeba je pracně rekonstruovat.

Soupis rukopisů nemohl proto být sestavován pouze na základě archivních pomůcek. Bylo třeba nahlížet do archivního fondu, a to jednak hledat na předpokládaných místech, jednat zpřesňovat údaje o konkrétních rukopisech. Nelze proto vyloučit doplnění tohoto soupisu po dokončení inventarizace fondových částí Starý archiv a Francisco-Georgicum.

Stranou byly ponechány jednotlivé básně, drobné literární útvary uvnitř dopisů (např. kratší popisy cest), menší pamětní spisy či pojednání (až na

výjimky do 10 s.) souvisící s úřední činností. Časový mezník poloviny 19. století byl překročen v případech hodných zřetele (např. Dumasovy rukopisy).

Měl-li rukopis původní název, je uváděn obvykle v transliterované podobě, bez upozornění na odlišnosti od dnešního pravopisu. Nejde tedy, ani v mladších rukopisech, o chyby.

Pokud se uvádějí strany rukopisu, jde o strany popsané, zatímco foliace může zahrnovat i čisté listy.

Rukopisy v jednotlivých fondových částech

1. Sbíрка listin (L)

Na přelomu 18. a 19. století zregestoval vyčleněné listiny metternišský archivář Ludwig Gaisser. V roce 1960 Antonín Haas dokončil inventář chronologicky řazených listin, který zahrnuje listiny pod inventárními čísly (dále jen i. č.) 1 - 1685 z let 1209-1799. Podrobné registry listin panství Winneburg-Beilstein, jak již bylo vzpomenuto, vydal Johannes Mötsch.²⁰

V této fondové části žádné rukopisy nepřicházejí.

2. Starý archiv (A)

Ludwig Gaisser na sklonku 18. století vytvořil také promyšlený systém věcných signatur Starého archivu, propojený s ukládacími znaky. Archiválie jednotlivě nebo častěji v menších i větších celcích byly bez ohledu na diplomatické druhy označeny signaturami A-J, s kombinacemi podsignatur, uloženy do skříní (cista 1-19) a krabic (custod I - maximálně XXIX) a opatřeny arabskými pořadovými číslicemi.

Původní elenchy byly bohužel pro vyhledávání znehodnoceny v době ne tak dávné, když archiválie byly v rozrušeném pořadí z originálních krabic uloženy do normalizovaných kartónů. Stalo se tak v souvislosti s inventarizačními pracemi Jaroslava Honce v letech 1970-1975, které byly opuštěny ve stavu rozpracovaného konceptu inventáře. Nyní bylo započato s rekonstrukcí Gaisserova uspořádání.

Signatura B a aa zahrnuje genealogické materiály (Honc mezi č. 3101 - 3305), zejména vývody a rozrody Metternichů a spřízněných rodů. Většinou jsou to jen jednolistová grafická znázornění, ale také seznamy příslušníků rodu o několika stranách, výjimečně však i větší elaboráty z 16. - 18. století.

K nejstarším z větších elaborátů patří Genealogia Gyminichiana pro období 1310-1570 (č. 3288, seš. orig., něm., lat., 16 fol.) a Von dem Ursprung und Ankunfft des löblichen alten Hauses und Geschlechts der Herren Grafen zu Seyn und derer Genealogi, asi z roku 158521 (č. 3219, seš. orig., něm., 22 fol.).

Rodu Metternichů se týkají především ověřený kreslený rodový vývod Johanna Reinhardta s verbálním doprovodem z roku 1687 (č. 3149, seš., něm., lat., 10 s.), slovní popis linií Wilhelma a Lothara z roku 1732 (č. 3131, orig., něm., 16 s.) a nedatované výpisy o rodu Metternichů a jeho příslušnicích²² (č. 3134, orig., něm., lat., 26 s.).

Z 18. století pocházejí stručné životopisy příslušníků rodu Brömserů von Rüdesheim od roku 938 do roku 156523 (č. 3188, seš. orig., něm., 40 fol.). K pozoruhodným dokumentům patří kniha v pergamenové vazbě s výstižným názvem Freiherrlicher Brömbserscher Stamm so ausgangen anno 1668 ahnげfangen anno 938 undt graefflicher Metternichischer Stam nebst andern bemerkten Wapen, welche ich Frantz Niclas Gutman anno 1697 zu Franckhfurt

in den Brömbserischen Briffschaften undt sonsten hero bekommen undt hier zusammen getragen anno 170724 (č. 3211, kn. orig., něm., fol. 1-27, 24-26, 31, dále s. 32-45, 4 listy popsaných a kolorovaných tisků).

Pravděpodobně už ze 17. století je soubor k rodu Wurmsserů²⁵ (č. 3223, orig., něm., 8 fol. ad.). Ověřený kreslený rodový vývod Lucie von Bornstett z rodu Lochstettů včetně verbálního doprovodu je z roku 1700 (č. 3150, orig., něm., lat., 12 s.). Ve dvou opisech se dochoval materiál vztahující se ke Quidobaldu Eberhardu Augustu hraběti Regalovi pro řád německých rytířů z roku 1739 (č. 3140 a 3141 z let 1743 a 1747, obojí něm., po 11 s.). Specification von der Abstammung des Grafen Georg Wilhelm zu Leiningen Westenburg und dessen Gemahlin Sophia Elisabetha gebohrne Gräfin und Edlefrau von der Lipp je z roku 177626 (orig., něm., 20 s.).

Pod signaturou B d dd jsou uloženy heraldické materiály. Pozornost si zaslouží kniha kreslených a kolorovaných erbů starých německých šlechtických rodů s některými dalšími výjevy, pravděpodobně z 15. - 17. století²⁷ (kn. orig., něm., 46 fol.). V 17. století má počátek rovněž Wappen-Büchlein, jehož obsah vystihuje podtitul: Eine Anzeige und Auflöschung aller in und ausländischer Potentaten, Herschaften und Stände Wapen, aus vielen Stammbüchern, Historien und Weltbeschreibungen und sonderlich aus den dreyen Theilen des Illuminirten Grossen Atlantis genohmen und in diese Ordnung gebracht (seš.orig., něm., 26 fol.).

V roce 1679 zemřel mohučský arcibiskup Karl Heinrich Metternich. K této události se váže vznik rukopisu Series Dominorum Scholasticorum Ecclesiae Metropolis Moguntinae ab anno 1080 ad annum 1655, v němž je právě tento Metternich uveden jako poslední.²⁸ Předtištěné obrysy erbů byly barevně dokreslovány (č. 4740, kn. orig., lat., nestr.).

K jinému, staršímu a slavnějšímu arcibiskupovi z rodu Metternichů, trevírskému Lotharovi, má vztah rukopis z roku 1599 Absterben, Begräbnus und Seelenbegengnus Rmi Johansen von Schönenburg. Item Election und erlangte churfürstliche Dignitet Ihrer churfürstlichen Gnader, Herrn Lotharii des Stammens von Metternich²⁹ (č. 5420, kn. orig., něm., lat., 48 a 57 fol.). Kniha má původní pergamenový titulní list, byla nově svázána po získání kancléřem Metternichem v roce 1842.

Diplomatickou cestou byl kancléři v roce 1840 předán také opis kodexu z univerzitní knihovny v Giessenu, obsahující listiny z let 1338-1532 k rodu Winneburgů a Beilsteinů, nazvaný Literae Feudales, Pacta etc.³⁰ (č. 5421, něm., franc., lat., nestr.). Na počátku jsou opisy listin Jana Lucemburského a Václava Lucemburského.

Dějiny rodu Metternichů, tzv. ausführliche Hausgeschichte, sepisovali metternišští úředníci a archiváři Ludwig Gaisser v letech 1780-1783 a Franz X. Streitberger v letech 1798-1811. Poslední záznamy jsou k roku 188531 (č. 5422, kn. orig., něm., 131 fol.).

Kancléřova matka Marie Beatrix rozená Kageneck (Kagenegg) si zapisovala myšlenky a výroky, které ji zaujaly při četbě (Seneca, Mirabeau, Montesquieu, Voltaire, Pascal ad.), včetně vlastních postřehů³² (kn. orig., franc., něm., s. 1-28).

Při návštěvě rakouského císaře Františka I. (II.) na Johannisbergu dne 12.9.1818 byla založena kniha návštěvníků Einschreibebuch für die den Johannisberg besuchenden Fremden, vedená do roku 183733 (č. 5418, kn. orig., něm., franc., nestr.). Chronik von Königswart z let 1833-1835 obsahuje seznamy návštěvníků Kynžvartu a záznamy o událostech, včetně pobytu císaře Ferdinanda I. (V.) s císařovnou Marií Annou³⁴ (seš. orig., něm., 16 fol.).

Nebyla náhoda, že kancléř poznámky a výpisky své matky přípiskem na přidešty nazval Pensées, recuillies. Kancléřovy vlastní rukopisy ve fondové části Starý archiv vzniklé z podobného zájmu se nazývají obdobně: Recueil de Pensées et de Môts z let 1829-1859 (orig., franc., 22 s.), Pensées et axiomes politiques z let 1819-1851 (orig., franc., něm., 4 s.) a Gedanken z let 1844-1845 (orig., něm., lat., 3 s.).

Na rozdíl od matky si však kancléř vedle výroků jiných autorů poznamenával v převážné míře své vlastní myšlenky, někdy s vrocením, méně často s uvedením měsíce, výjimečně i dne, např.:

s. 6 -La guerre entre la France et l'Angleterre est une lutte entre l'égoisme personnel et l'égoisme national. Entre deux le dernier devr- l'emporter. Moi. 1808.-

s. 12 -Die Natur der Dinge ist eine gestörende und aus sich selbst wieder aufbauende Gewalt. Ich.-

s. 12 -Das Prinzip voraus; die Mitte und Wege hintennach. Ich.-

s. 13 -L'enthousiasme chez les sots usurpe la place que la réflexion tient chez les sages. Moi.-

Alfredu Windischgrätzovi patřil nedatovaný rukopis s německými překlady základních dokumentů k Řádu zlatého rouna z let 1431-1713, ve vínově červené kožené vazbě s erbovním znamením vlčí hlavy (kn. orig., něm., 33 s.). Na jiném místě v této fondové části je uložen francouzsko-latinský tisk řádových ustanovení vydaný Johannem Thomasem Trattnerem ve Vídni v roce 175735, do něhož byla dopsána v obou jazycích kap. XXII (č. 4337).

Bez bližších údajů o původci se ve fondové části Starý archiv dochovalo pojednání o českých zemských silnicích, jak v té době bylo zvykem s výmluvným názvem: Beschreibung der böhmischen Landstrassen nach ihrem ganzen Zuge, wie viel hierauf kunstgemass schon gebaut ist, mit Schluss des Jahres 1826 in der Conservation stehet und wie viel noch zu bauen bevorstehet (seš. orig., něm., 43 s.).

3. Francisco-Georgicum (FG)

Pro potřebu kancléřova otce Franze Georga byla vytvořena v prvních desetiletích 19. století fondová část, sestávající ze čtyř hlavních signatur, dále členěných na fascikly a sešity:

R = Reichsständisches, fascikly I - LXIII, z let 1494-1806,

P = Publica, I - XI, 1802-1818,

F = Finanzen, I - XXXVI, 1747-1818, včetně F.O. = Ochsenhausen,

V = Varia, I - XX, 1699-1817.

Ve srovnání se Starým archivem bylo tehdy zvoleno podstatně jednodušší pořádací schéma. Podobně jako předchozí fondová část byly však i tyto archiválie v poněkud rozrušeném pořadí přeloženy z původních krabic do normalizovaných kartónů v souvislosti s inventarizačními pracemi Jaroslava Honce na přelomu šedesátých a sedmdesátých let našeho století, které dospěly do stavu rozpracovaného konceptu inventáře.

Pro naléhavé badatelské potřeby v roce 1986 sepsala Jaroslava Hoffmanová prozatímní inventární seznam signatury R = Reichsständisches s využitím nadpisů na původních obalech.

Honcův rozpracovaný koncept inventáře zamýšlel podchytit i jakási varia za signaturou V = Varia. Protože složitější struktura Starého archivu se poněkud, z hlediska méně obeznámených úředníků, vzpírala jednoduchému zařazování, ukládali větší nové přírůstky od druhé poloviny 19. století za již existující Varia,

a to byla signatura ve fondové části Francisco-Georgicum. V těchto volných prostorách se tak octly vedle sebe postupně přibývajících velice různorodé materiály, včetně některých rukopisů.

Nejstarší rukopisy v této fondové části jsou ze začátku 18. století a jsou to v pergamenu vázané cestovní deníky dvou mladých a předčasně zesnulých Metternichů.

Ernst Eberhard (1691-1717) zanechal po sobě tři svazky s podrobnými popisy svých cest: 1. sv. 1709-1710 Německo, Belgie, Holandsko, Anglie (č. 2914, kn. orig., franc., něm., 456 s.), 2. sv. 1710-1712 Itálie, Německo (č. 2915, kn. orig., ital., franc., s. 257-840) a 3. sv. 1712 - před 1715 Holandsko, Německo, Čechy a Švýcarsko (č. 2916, kn. orig., něm., s. 841-1051). Ve třetím svazku je na s. 1051 záznam matky o úmrtí Ernsta Eberharda ve 26 letech v roce 1717. Ve stejném svazku je pak deník zatím neidentifikovaného jiného mladého Metternicha z cesty po Německu a Francii, kterou podnikl v letech 1730-1732. Do prvního svazku Diarii neboli Reisetagebuchu Ernsta Eberharda je před titulním listem vlepen darovací list císaře a českého krále Ferdinanda V. u příležitosti korunovace v Praze a vlastnoruční záznam kancléře Metternicha o darování rukopisu z univerzitní knihovny v Olomouci z roku 1836. Čtvrtým svazkem souboru je abecední rejstřík k cestovním deníkům, který si vedl sám Ernst Eberhard (č. 2917, kn. orig., franc., nestr.).

Ernst August Metternich začal psát svůj cestovní deník v Utrechtu v roce 1712. Cestoval po Holandsku, Německu, Rakousku, Uhrách a Čechách do roku 1716 (č. 2918, kn. orig., něm., 242 s.). Další svazek je z let 1718- 1719, popisuje cestu po Německu, Francii a Lucembursku (č. 2919, kn. orig., franc., ital., 193 s.). Zůstal nedokončen, neboť Ernst August v roce 1720 zemřel.

S obdobím napoleonských válek souvisejí tři rukopisy. Později slavný polní maršál Josef Radecký sepsal pro knížete Liechtensteina *Auszüge aus einem Promemoria über österreichische Militär-Verhältnisse* (č. 2584, orig., něm., 22 fol.). Generalmajor Gerhard von Scharnhorst je autorem *Betrachtungen über die Kaiserl. Königlich. österreichischen Armeen in Beziehung des letzten Krieges* (č. 2584, seš. orig., něm., 26 fol.). V opise z roku 1881 se zachovaly paměti generála a Napoleonova policejního ministra Savaryho, vévody z Roviga, o Tylžském míru a o vztahu Bourbonů k Napoleonovu synu Orlíkovi, vévodovi Zákupském (něm., 32+2 fol.).

Řada dalších rukopisů z první poloviny 19. století v této fondové části byla psána nejbližšími příbuznými kancléře Metternicha.

Do předtištěného záznamníku psala svůj deník z léta 1823 a časného jara 1824 Antonie von Leykam, s níž se poprvé ovdovělý kancléř oženil v roce 1827 a jež zemřela brzy po porodu syna Richarda (č. 2881, franc., nestr.). Po jejím příbuzném Leykamovi se dochoval záznam z cesty do Itálie, Francie a Anglie, podniknuté v lednu až květnu 1840, se zajímavými perokresbami (č. 2913, kn. orig., franc., něm., nestr.).

V roce 1831 se oženil opět ovdovělý kancléř potřetí, s mladou a krásnou Melanií Zichy-Ferraris, původkyní mnoha rukopisných svazků. Nejstarší památník s vlepenými kvítky, lístky, snítkami a peříčky je z roku 1819 (č. 2882, kn. orig., franc., 44 fol.), další z let 1820-1822 (č. 2883, kn. orig., franc., nestr.) a obdobný zápisník pocitů a úvah Melanie z let 1826-1829 (č. 2912, kn. orig., franc., něm., nestr.). Podrobné deníky psala Melanie v letech 1821-1853 (č. 2885-2903, kn. orig., franc., s volně vloženými dokumenty také něm., angl., rus., pol. a ital.). Nejrozsáhlejší je deník z roku 1823 o 960 stranách, ostatní léta mají obvykle mezi 300 až 400 stranami. Deníky z let 1836 -1845 se nezachovaly. Podle svědectví Tatiiny Metternichové byly zničeny při bombardování Johannisbergu 13.8.1942.36 Melaniiny deníky jsou nevyčerpanou pramennou

základnou, i když vybrané úryvky z let 1831-1853 byly publikovány v edici -Aus Metternich's nachgelassenen Papieren.-³⁷ Vedle této impozantní deníkové řady se dochovaly dva neformální Melaniiny deníky z posledních let jejího života (č. 2907 a 2908, 1849-1852 a 1852-1854, oba kn. orig., franc., nestr.).

Výpravný kalendářní přehled s různobarevným kaligrafickým písmem a miniaturními kresbami o významných dnech Melanie, jejích příbuzných a blízkých, s posledním záznamem k roku 1846, se výjimečně zmiňuje také o jiné než osobní události: -Explosion du Cholera 1831- (č. 2904, kn. orig., franc., nestr.). Melaniinou rukou je psán denní seznam hostů Metternichových v Richmondu z let 1849-1850, kam se uchýlili po vypuknutí revoluce ve Vídni (č. 2909, kn. orig., franc., nestr.). Zřejmě pro Melanii byly vypracovány charakteristiky pisatelů dopisů z let 1824-1831 na základě grafologických rozborů (č. 2910, kn. orig., něm., nestr., útržky dopisů franc. a něm.). Do knihy nadepsané An Melanie 1830 byly vepsány jen dvě básně jí určené (č. 2877, orig., něm., nestr.).

Relativní ústraní po revolučním roce 1848 dovolilo exkancléři Metternichovi věnovat více času svým zálibám. Ve čtyřech svazcích z let 1850-1859 reagoval vlastními stanovisky na to, co přinášel tisk - Extraits des Gazettes et d'autres ouvrages imprimés avec des remarques (č. 2869-2872, všechny kn. orig., něm., franc., 314, 346, 234 a 76 s.). Z let 1851-1857 je knížka se sbírkou 156 vlastnoručně vepsaných nebo ve výstřižcích vlepených anekdot - Anekdoten und Witze im Bereich des Zeitlaufe nebst einigen Reminiscenzen der früheren Zeit (č. 2873, kn. orig., něm., franc., nestr.). Nedatovaná Notamina verschiedener Arten obsahují kancléřovy vlastní poznámky na témata jako moc, stát, svobodný obchod apod., doplněné jen nemnohými novinovými výstřižky.

Z dalších rukopisů v této fondové části vzpomeneme alespoň větší knihu, která se týká posledních věcí příslušníků rodu Metternichů, ukládání jejich pozůstatků v období 1828-1904 do rodové hrobky zřízené kancléřem v Plasích - Urkunden-Buch über die Beerdigungs-Functionen der in die fürstlich von Metternich'sche Familien-Gruft zu Plass hinterlegen fürstlich von Metternich'schen Familien-Glieder (č. 2921, orig., něm., s. 1-47, na s. 85 neúplný obsah). Ale život pokračoval. Unsere Gäste, to je seznam hostů s některými originálními podpisy a zápisy z let 1901-1935 (č. 2924, kn. orig., něm., nestr.), který doplňuje obdobné již zmiňované seznamy.

Ve fondové části Francisco-Georgicum se mezi varii za signaturou V = Varia octli i rozsáhlý, mimořádně závažný soubor rukopisů Alexandra Dumase st. (1803-1870), včetně zlomků korespondence, dar Richardu Metternichovi, který byl s Dumasovými v přátelských vztazích. Jde o úplné rukopisy literárních děl Dumase st. nebo větší i menší fragmenty, obojí někdy i datované. Zásluhou Marie Ullrichové se s tímto pozoruhodným rukopisným bohatstvím mohla už veřejnost seznámit.³⁸ Editorka Dumasovy manuskripty pročíslila jako MS 1 až MS 56, přičemž některé rukopisy mají ještě podčísla (např. 54, 541, 542, 543). V Honcově rozpracovaném konceptu inventáře jsou uloženy pod č. 2710 - 2792, pořadí se poněkud liší od edice.

Marie-Alexandre Dumas, dcera Alexandra Dumase st., provdaná Petelová, věnovala obdivovanému Richardu Metternichovi v roce 1868 ve skvostném vypravení autograf vlastního díla Madame Benoit (č. 2769, MS 59), zachovaného i v úplném původním rukopise (č. 2768, MS 57, 8 balíčků).

Mezi tato varia se dostal i rukopis edice -Aus Metternich's nachgelassenen Papieren-, již opakovaně zmiňované, ze začátku osmdesátých let minulého století, s pokyny pro sazeče rukou editora Klinkowströma (č. 2701 - 2709, 74 seš., orig., něm., franc.), i když ostatní materiály k přípravě této edice jsou uloženy ve fondové části Acta Richardiana.³⁹

4. Acta Clementina (AC)

Nynější členění fondové části Acta Clementina vzešlo z inventarizačních prací, jimiž se v letech 1966-1969 zabýval Antonín Haas. Po vyjmutí z originálních krabic, označených C = custod (obdobně jako ve fondové části Starý archiv) 1 až C 62, byla tato fondová část zpřístupněna 14 podrobnými dílčími inventáři a nově uložena do 92 normalizovaných archivních kartónů. Haas se v zásadě přidržel uspořádání Klinkowströмова, až na částečné a ne vždy důsledné přesuny. Protože Haasovy inventáře nebyly publikovány a z hlediska rukopisů je důležitá správná orientace v této stěžejní fondové části Rodinného archivu Metternichů, uvádíme jejich přehled, s českými i původními názvy:40

- AC 1 Korespondence královská - Correspondance royale, 1807-1859,
- AC 2 Korespondence politická - Correspondance politique, Rakousko, /1793/1798 - 1859/1883/,
- AC 3 obdobně - Anglie, Belgie, Francie, Itálie, Německo, Rusko, Švédsko, Švýcarsko, 1796-1859/1881/,
- AC 4 obdobně - Hoppé, Hudelist, Neumann, 1809-1850,
- AC 5 obdobně - Gentz, 1796-1838,
- AC 6 obdobně - Lievenová, 1819-1878,
- AC 7 Korespondence s bankéři, duchovními, vědci - Banquiers. Correspondance ecclésiastique. Correspondance académique, /1635/1802-1859,
- AC 8 Portréty. Úvahy, názory a aforismy. Materiál k pamětem a životopisu - Porträts. Pensées et Maximes. Memoranda, /1776/1793-1859,
- AC 9 Různé. Rozmanité papíry neznámého původu a bezcenné věci - Varia. Verschiedene Papiere ungewisser Provenienz; ohne Wert, 1707-1859,
- AC 10 Rozmanitá korespondence - Correspondance diverse, /1674/1792-1859,
- AC 11 Starší archiválie - Ältere Archivalien, 1727-1811,
- AC 12 Korespondence C. v. Metternicha s rodinou - Eigenhändige Briefe des Fürsten Clemens von Metternich, Lettres de mon p-re ..., 1795-1858,
- AC 13 Korespondence C. v. Metternicha - Correspondance du Prince Clément I - III, 1802-1859,
- AC 14 Korespondence rodinná - Correspondance de famille, 1765-1895; dodatek sepsal v roce 1971 Jaroslav Honc.

Sjednocující archivní pomůckou k celé fondové části Acta Clementina (AC 1 - AC 14) je společný osobní rejstřík, který v roce 1987 zpracovala Jaroslava Hoffmannová.

K úmrtí arcibiskupa Karla Heinricha v roce 1679 se vztahoval jeden z rukopisů ve fondové části Starý archiv.⁴¹ Další se zachoval ve fondové části Acta Clementina: Carolus Henricus von Metternich in Winneburg und Beilstein, 65ter Erzbischof und 50ter Churfürst zu Main. 1679. Auszug aus der Lebensbeschreibung aller Bisch- und Erzbischöfen wie auch Churfürsten zu Mainz (AC 11, i. č. 26, seš. orig., něm., fol. 1-8).

Deník španělského zplnomocněného ministra vévody z Liria o pobytu v Rusku z let 1727-1730 se dochoval ve francouzském překladu (AC 11, i. č. 27, orig., franc., 220+214 s.). Franz Georg Löblein si vedl podrobný deník při volbě a korunovaci císaře Josefa II. ve Frankfurtu nad Mohanem v roce 1764 (AC 11, i. č. 28, kn. orig., něm., franc., lat., fol. 1-92). Kancléřovu otci Franzi Georgovi věnoval nejmenovaný pisatel pojednání o toleranci a osvícenství (AC 11, i. č. 29, kn. orig., něm., řec., fol. 1-54).

V zjiřtřeném revolučním období bylo sepsáno memorandum o rakouských

poměrech 1791 (AC 11, i. č. 31, orig., franc., fol. 1-6 = 12 s.). Stejného roku se týká vyličení nezdařeného pokusu Ludvíka XIV. o útěk z revoluční Francie, které poslal císařskému dvoru zainteresovaný francouzský generál de Bouillé: *Détails du voyage du Roi et de la Reine - Montmedy et de leur arrestation - Varennes dans le Clermontois le 22. Juin 1791* (AC 11, i. č. 32, opis, franc., fol. 1-14). Neuvezený autor se rozepsal o politických stranách ve Francii v letech 1790-1793 (AC 14, i. č. 1603, opis, franc., fol. 73-76 = 8 s.).

Anonymní vzpomínka na Polsko musela být napsána někdy po roce 1796, neboť je zaměřena na trojí dělení Polska (AC 14, i. č. 1604, opis?, franc., fol. 77-84 = 15 s.). K 18. století se váže ještě menší nedatovaný rukopis o dějinách Neapole 1160 - 1734 (AC 11, i. č. 34, orig., ital., fol. 1-16), dvě nedatované úvahy neuvedeného pisatele o Neapolském království (AC 14, i. č. 331, orig., ital., fol. 7-28 a 29-72) a *Alla Fidelissima Cit- di Napoli* autora Giovanni Assenzia de Goyzueta (AC 14, i. č. 331, orig., ital., fol. 1-6).

Stěžejními rukopisy fondové části Acta Clementina jsou pochopitelně práce samotného kancléře. Znamé jsou jeho potřeby vynikajících současníků (AC 8): francouzského císaře Napoleona I. Bonaparte (i. č. 1, orig., konc., opisy, franc., fol. 1-258), ruského cara Alexandra I. (i. č. 2, 2 konc., 3 opisy, franc., fol. 1-144), sardinského krále Alberta (i. č. 3, 2 opisy, něm., franc., fol. 1-21), belgického krále Leopolda I. (i. č. 4, opis, něm., fol. 1-12), francouzského krále Ludvíka Filipa (i. č. 5, orig., opis, franc., fol. 1-5), bavorského krále Maximiliána II. (i. č. 6, orig., opis, něm., fol. 1-16) a portugalského regenta Doma Miguela, vévody z Braganzy (i. č. 7, orig., opis, něm., fol. 1-9).⁴²

Materiál k životopisu a pamětem kancléře Metternicha jsou dosti rozsáhlé a zahrnují jak originály, tak i opisy, ve francouzském a německém znění (AC 8): *Všeobecná data, 1805-1857* (i. č. 21, fol. 1-126, 1-78, 1-106 a 1-23), *Prameny k dějinám aliancí, 1813-1852* (i. č. 22, fol. 1-216, 1-5 a 1-10) a *Doklady k vlastnímu životopisu, 1809-1852* (i. č. 23, fol. 1-104, 1-114 a 1-104).⁴³ S nimi souvisí jinde uložený nedatovaný koncept zlomku druhé kapitoly Metternichova vlastního životopisu (AC 8, i. č. 124, franc., fol. 5-10 = 7 s.). V roce 1822 zaslal Metternich tajný pamětní spis caru Alexandrovi s podrobnou analýzou revolučních nálad v Evropě. Vycházel přitom zřejmě z rozboru revolučních skupin v Evropě, který se dochoval v opise (AC 8, i. č. 944, franc., fol. 18-33 = 29 s.). Až k revolučnímu roku 1848 se vztahuje Metternichovo vlastnoruční pojednání o německé otázce, určené baronu Wessenbergovi (AC 2, i. č. 73, orig., něm., fol. 340-349 = 19+1 s.) a také jeho úvaha o národu a národnosti, kterou předložil anglickému právníku a publicistovi Traversi Twissovi (AC 10, i. č. 774, konc. a opis, franc., fol. 11-26 a 101-109).

Několik rukopisů uložených ve fondové části Acta Clementina vzešlo z pera příbuzných a blízkých kancléře Metternicha. Jeho předčasně zesnulý syn Viktor (1803-1829) napsal rozbor článku francouzské ústavy ze 6. září 1791 (AC 14, i. č. 46, orig., franc., fol. 37-42 = 11 s.). Metternichův učitel státovědy Nicolaus Vogt (1756-1836), který byl uložen k věčnému odpočinku v Johannisbergu, sepsal v roce 1819 -fantazii- *Die Primärmächte* (AC 7, i. č. 177, orig., něm., fol. 1-2 = 4 s.). Již v 19. století byla svázána korespondence mezi kancléřem Metternichem a jeho velmi blízkým spolupracovníkem a důvěrníkem, německým publicistou Friedrichem Gentzem (1764-1832) do 10 sešitů tzv. *Gentzian*, včetně některých dalších materiálů, mezi nimi také necelé dvě desítky Gentzových rukopisů k politické, vojenské i finanční situaci z let 1815-1828 (AC 5, konc., orig., opisy). Korespondence byla v roce 1913 vydána.⁴⁴ Přivázány byly výjimečně i rukopisy jiných autorů. Lze zde nalézt rovněž opisy Metternichova pojednání o svobodě tisku asi z roku 1824 (AC 5, VII. 171-178 a VIII. 21-26').

Knihy hostů z předchozích fondových částí mohou doplnit seznamy hostů

na Kynžvartu z roku 1829 (AC 14, i. č. 436, orig., něm., fol. 1-2) a na Johannisbergu z roku 1857 (AC 14, i. č. 436, seš. orig., franc., fol. 3-20).

Pozdější opis části paměti francouzského generála Savaryho jsme už zmiňovali ve fondové části Francisco-Georgicum. Ve fondové části Acta Clementina je v opise z roku 1818 závažné podrobné vylíčení Cadoudalova spiknutí a zastřelení vévody d'Enghien v roce 1804: *Détails sur la catastrophe du Duc d'Enghien publiés par Mr le Gal Savary Duc de Rovigo* (AC 8, i. č. 879, opis, franc., fol. 210-241 = 58 s.).

Období napoleonských válek se dotýká několik rukopisů ve fondové části Acta Clementina. Nejmenovaný utopista pojednal v roce 1810 o následcích možné války mezi Anglií a Francií pro Evropu (AC 8, i. č. 533, orig., franc., fol. 1-24 = 54 s.) a o problematice míru na moři (AC 8, i. č. 534, orig., franc., fol. 28-41 = 26 s.). Ferdinand Ernst von Waldstein analyzoval ve stejném roce postavení rakouské monarchie (AC 8, i. č. 535, orig., franc., fol. 42-55 = 28 s.). Rakouský diplomat Johann Philipp von Wessenberg-Ampringen, ministr zahraničí a ministerský předseda v roce 1848, přiložil ke korespondenci s Metternichem v roce 1812 *Betrachtung über den Krieg in Norden 1812 a Vom Übergang des Niemens bis nach Schlacht von Mosaisk* (AC 2, i. č. 73, orig., něm., fol. 11-22 = 23 s.). Zpráva o politické situaci v Evropě koncem ledna 1813 se dochovala v opise (AC 8, i. č. 580, franc., fol. 26-33 = 16 s.).

V opisech jsou zastoupeny dvě práce německého literárního historika a zakladatele německé romantické školy Friedricha von Schlegela, *Über die Organisation des Deutschen Bundes* z roku 1813 (AC 8, i. č. 579, něm., fol. 1-25 = 40 s.) s příloženou Metternichovou vlastnoruční poznámkou a *Über den gegenwärtigen Zustand von Deutschland* z roku 1818 (AC 7, i. č. 159, něm., fol. 10-25 = 28 s.), podobně jako analýza vnitropolitické situace ve Francii v letech 1815 - 1817 od francouzského státníka Eug-na Françoise Augusta d'Armand barona Vitrolles (AC 8, i. č. 808, franc., fol. 85-100 = 26 s.). Z roku 1818 jsou rovněž menší spisy abbého Kentzingera a jeho přítele o vnitropolitických poměrech a o boji politických stran ve Francii (AC 8, i. č. 891 a 892, opisy, franc., fol. 252-257 a 258-267 = 10 a 17 s.). Nedatované je větší pojednání neurčeného autora o vnitropolitickém vývoji ve Francii té doby (AC 8, i. č. 587, konc., franc., fol. 1-46 = 88 s.).

Zatímco jakýsi Wolzogen psal v roce 1818 o nizozemských pevnostech (AC 13, i. č. 96, orig., něm., fol. 1-18, s tabulkami), pojednal neuvedený pisatel ve stejném roce o daňovém systému ve Velké Británii, Rakousku a Vestfálsku a také o vyměřování válečné daně zvláště na Moravě (AC 8, i. č. 877 a 878, opisy, něm., fol. 184-203 a 204-209 = 36 a 9 s.).

O stavu rakouské monarchie pojednal v roce 1838 Karel Josef Clam-Martinic (AC 2, i. č. 8, orig., něm., fol. 101-108 = 15 s.), o vnitřních poměrech v Uhrách v roce 1844 Joseph Weiss (Vaisz) von Hortenstein (AC 8, i. č. 1143, opis, něm., fol. 8-14 = 12 s.). Pflügl se vrátil v roce 1841 k době Josefa II.: *Österreichs Verhältnisse zur Türkei während der Regierung Kaisers Joseph II. infolge einer Allianz mit Russland* (AC 8, i. č. 1131, orig., něm., fol. 10-40 = 57+1 s.).

Politické dokumenty o činnosti španělské vlády v Urgelu byly přepsány ve formě registů nebo doslovných překladů a opatřeny doplňujícími komentáři v Paříži v roce 1824 (AC 8, i. č. 962, seš., franc., fol. 16-49 = 62 s.). Ze zprávy Alexandra Hübnera o Portugalsku z let 1842-1843 se zachoval jen fragment bez začátku (AC 8, i. č. 27, orig.?, franc., fol. 59-64 = 12 s.).

Švýcarska se týká zpráva Františka Josefa Dietrichsteina z roku 1813 (AC 2, i. č. 13, opis, něm., fol. 12-19 = 13 s.) a dobrozdání Emila Ernsta Hoffmanna Metternichovi o obchodních a živnostenských poměrech ve Švýcarsku z roku

1843 (AC 8, i. č. 1132, orig., něm., fol. 1-14 = 24+1 s.).

Zřejmě vyžádaná byla zpráva Emericha von Eltze z roku 1818 pro Metternicha z Rio de Janeiro s psanými i tištěnými přílohami o Argentině, Brazílii a Chile (AC 4, i. č. 2, orig., franc., fol. 673-728). S pojednáním o obyvatelích Brazílie se na kancléře obrátil německý přírodovědec Johann Friedrich Blumenbach (AC 7, i. č. 71, orig., něm., fol. 1-11 = 15 s.). Metternicha zajímala ovšem i úvaha o možnostech a vyhlídkách španělského obchodu s Indií, Bengálskem, Čínou a Filipínami (AC 8, i. č. 1611, opis, franc., fol. 118-125 = 14 s.). Kancléř měl podivuhodný smysl pro technické novinky. Není proto divu, že kromě závažných jiných dokumentů, např. ke stavbě Suezského průplavu, lze nalézt také rukopisná pojednání o počátcích parolodí a využití Fultonova vynálezu ve Francii (AC 8, i. č. 1625, opis, franc., fol. 168-171 = 8 s.) a o projektu kanálu nebo železnice spojující Dunaj s Černým mořem (AC 8, i. č. 1111, orig., něm., fol. 88-94 = 11 s.).

Pochopení a podporu pro své vědecké i praktické snažení hledali u kancléře nejrůznější odborníci a někdy přiložili i svá díla. Lékař Mathias Marenzeller, s nímž jsou spjaty pražské počátky homeopatie, se obrátil na tehdejšího ministra zahraničí v roce 1820 se svým spisem *Geist der Homöopathischen Heil-Lehre* (AC 7, i. č. 132, orig., něm., fol. 1-6 = 10 s.).⁴⁵ Profesor matematiky Franz Moth předložil v roce 1846 předmluvu k dílu *Vollständige Anleitung zur Kenntniss und zum Gebrauche der mathematischen Zeichensprache* (AC 7, i. č. 138, orig., něm., fol. 1-10 = 15 s.). S pojednáním o frenologické metodě Franze Josepha Galla se vypořádal kritik této metody (AC 7, i. č. 103, něm., fol. 18-23 a 24-29 = 12 a 12 s.). O jezuitách psal v roce 1826 baron Stieldar (AC 14, i. č. 47, orig., franc., fol. 59-70 = 21+3 s.).

V roce 1848 státník a pedagog Henry Brougham and Vaux napsal *Note on the English Law respectis the Press* (AC 13, i. č. 12, orig., franc., angl., fol. 5-16), tedy o problému, který Metternicha velmi zajímal.

Z revolučního roku 1848, tak osudového pro kancléře Metternicha, se v této fondové části zachovalo více zejména drobnějších rukopisů, většinou bez uvedení autora, které se vyrovnávají s průběhem revolučních událostí v Německu (AC 3, i. č. 2), Francii (AC 8, i. č. 1288), ale zejména v Rakousku (AC 8, i. č. 1254, 1255, 1260 a 1340). Blíže neznámý Kralis se zaměřil z různých hledisek na revoluční Vídeň (AC 8, i. č. 1256 - 1259). Zaujmout může i úvaha neuvedeného autora o psychologických příčinách výskytu revolucí v katolických zemích a o možnostech odstranění tohoto jevu (AC 8, i. č. 1600, opis, něm., fol. 1-20 = 37 s.).

5. Acta Richardiana (AR)

Antonín Haas při inventarizačních pracích v roce 1969 nahradil dosavadní prosté chronologické uložení korespondence a dalších archiválií této fondové části věcnými skupinami, které zachycuje jeho inventář.

Za rukopisy v rozmezí do poloviny 19. století je možné v této fondové části pokládat pouze opisy anekdot a vtipů kancléře Metternicha (AR, i. č. 983, něm., 5 dvou listů = 20 s. a seš. 27 fol.), jejichž originál je ve fondové části Francisco-Georgicum.

Závěr

Metternišská knihovna v Kynžvartě je pokládána v několika ohledech za nejvýznamnější zámeckou knihovnu v českých zemích. Vedle prvotisků⁴⁶ její zvláště cennou složkou jsou rukopisy, jež byly popsány v jednom z prvních moderních katalogů věnovaných tomuto druhu knihoven.⁴⁷ Souborem rukopisů knihovny však není vyčerpáno rukopisné bohatství metternišských fondů.

V základním archivním fondu, jímž je Rodinný archiv Metternichů, který stejně jako knihovna náleží mezi nejvýznamnější svého druhu, se dochoval větší počet archiválií, jež lze zahrnout do vymezení rukopisů.

Jsou přirozeně převážně mladší než rukopisy knihovny, nejstarší pocházejí ze 16. a většina vznikla až v 18. a zejména v 19. století. Ve výše podaném přehledu byly brány v úvahu až na výjimky jen rukopisy do poloviny 19. století. Jde o neobyčejně pestré zastoupení různých oborů lidské činnosti, od hospodářství po kulturu, od politiky po vědu, od působení kancléře Metternicha až po literární díla Dumasova. Totéž platí o prostorovém záběru. Nesetkáváme se jen s oblastí téměř všech regionů Evropy, včetně českých zemí, ale i se vzdálenými oblastmi Asie a Ameriky.

Rukopisy ve fondu Rodinný archiv Metternichů, který spravuje Státní ústřední archiv v Praze, byly dosud využity jen v omezené míře. Podaný přehled upozorňuje na témata, kterým by mohla být věnována badatelská pozornost.

Poznámky

- 1) Weilerswist, Kreis Euskirchen. Není totožná se vsí Metternich, západně od Koblenze za řekou Moselou, dnes částí města Münstermaifeld.
- 2) Srov. -Metternicher Stamms- v rkp. ausführliche Hausgeschichte ve fondu Rodinný archiv Metternichů (= RAM), Starý archiv (= A), č. 5422, sign. 6/VIII č. 3.
- 3) Nejde ve skutečnosti o archiv rodinný, ale rodový.
- 4) Aus Metternich's nachgelassenen Papieren. Herausgegeben von dem Sohne des Staatskanzlers Fürsten Richard Metternich-Winneburg. Geordnet und zusammengestellt von Alfons von Klinkowström. Autorisirte deutsche Original-Ausgabe. 1. - 8. Bd. Wien, Wilhelm Braumüller 1880 - 1884.
- 5) Od 4.6.1897 rakouský majorát na spojení jmen a erbů Metternich-Sandor.
- 6) O. Weber, Bericht über die Bestände des fürstl. Metternichschen Familienarchiv in Plass. In: Archivalien zur neueren Geschichte Oesterreichs. 1. Wien 1913, s. 140-156.
- 7) Dříve uváděna jako Richardiana. Protože by mohlo docházet k záměně zkratk s R = Reichständisches ve Francisco-Georgicu, upřednostňuji zkratku a název AR = Acta Richardiana.
- 8) J. Görner, Rodinný archiv metternišský ve Státním ústředním archivu v Praze. Archivní časopis, 9, 1959, s. 144-150.
- 9) Státní oblastní archiv v Plzni. Průvodce po archivních fondech. Sv. 3. Praha, Archivní správa MV ČR 1976, Honcův popis na s. 145-150. Rodinný archiv Metternichů by v rámci vymezení územního obvodu sítě státních archivů příslušel do SOA Plzeň, byl však ponechán, s ohledem na svůj mimořádný význam a dostupnost pro badatele, ve Státním ústředním archivu v Praze.
- 10) I. Hlaváček - Z. Hledíková, Nichtbohemikale mittelalterliche Originalurkunden in den böhmischen Ländern. Köln - Wien, Böhlau Verlag 1977, s. 68-75, 200.
- 11) Regesten des Archivs der Herrschaft Winneburg-Beilstein im Gesamtarchiv der Fürsten von Metternich im Staatlichen Zentralarchiv zu Prag, Urkunden bis 1400, bearbeitet von Johannes Mötsch. Koblenz, Selbstverlag der

Landesarchivverwaltung Rheinland-Pfalz 1989. Veröffentlichungen der Landesarchivverwaltung Rheinland- Pfalz. Bd. 53.

12)Viz pozn. 4.

13)M. Ullrichová, En suivant les traces d'Alexandre Dumas p-re en Boh-me. Prague, Academia 1976. Poněkud zavádějící je citování: Familie Metternich, Richard, Cartons I - VIII (= Francisco-Georgicum, č. 2710-2765) a obdobně Fasc. M. A. Dumas (= tamtéž, č. 2797-2811).

14)Pro ukázkou na demodisku bylo z celkových 1627 vybráno 50 edičních záznamů v německém znění, z 4679 stran předpokládaných faksimile pak 10 stran, se stručným úvodem v češtině, němčině a angličtině, s aparátem včetně rejstříků v němčině. Srov. J. Hoffmannová, Pokus o využití CD-ROM v českém archivnictví. Archivní časopis 42, 1992, s. 78-83; táž, Využití CD-ROM k vydávání historických pramenů. Zpravodaj ČIS (= České informační společnosti) 1993, č. 1, s. 12-14.

15)J. Hoffmannová, Příprava edice CD-ROM -Kancelář Metternich a jeho doba-. Archivní časopis 42, 1992, s. 129-138.

16)F. Hoffmann - J. Pražák, Průvodce po rukopisných fondech českých zemí. In: Studie o rukopisech 11, 1972, s. 99-112.

17)J. Pražák, K evidenci literárních rukopisů v archivech, knihovnách a muzeích. Archivní časopis 10, 1971, s. 248-250.

18)F. Hoffmann - J. Pražák, Průvodce po rukopisných fondech, c. d., s.100.

19)I. Hlaváček, Úvod do latinské kodikologie. Praha, SPN 1978, zejména s. 7-8; týž, Kodikologie. In: Vademecum pomocných věd historických. Praha, Svoboda 1988, zejména s. 271, 273-274.

20)Viz pozn. 11.

21)Cista 4 custod VIIa ad No. 13, tj. 4/VIIa ad č. 13.

22)4/I č. 4.

23)4/VI č. 10.

24)4/VI č. 9.

25)4/VIIIc ad č. 13.

26)4/VIIIb ad č. 13.

27)5/IX č. 4.

28)10/VIII ad č. 11.

29)6/VIII č. 2.

30)6/VIII č. 1.

31)6/VIII č. 3.

32)6/VI č. 1.

33)6/IX č. 16.

34)6/XII č. 64.

35)Les ordonances de l'Ordre de la Toison d'Or. Constitutiones Ordinis Velleris Aurei e Gallico in Latinum Conversae.

36)T. Metternichová, Svědectví o neobyčejném životě. Praha, Panorama 1992, s. 361.

37)Aus Metternich's nachgelassenen Papieren, c. d., Bd. 5-8.

38)M. Ullrichová, En suivant les traces d'Alexandre Dumas p-re en Boh-me, c. d.

39)Srov. inventář A. Haase z roku 1969, i. č. 804-906.

- 40)J. Honc v Průvodci po archivních fondech Státního oblastního archivu v Plzni, c. d., překvapivě uvádí, že Acta Clementina jsou členěna do 8 věcných celků.
- 41)Srov. pozn. 41.
- 42)V edici Aus Metternich's nachgelassenen Papieren, c. d., 1. Bd. byly uveřejněny pod názvem Galerie berühmter Zeitgenossen portréty Napoleona I. a Alexandra I. na s. 315-333. Metternichs Unterredung mit König Maximilian von Bayern zu Brüssel am 29. Juli 1850 byla otištěna v téže edici, 8. Bd., na s. 501-506.
- 43)Životopis a paměti byly otištěny jako první dokumenty edice Aus Metternich's nachgelassenen Papieren, c. d., 1. Bd., pod společným názvem Materialien zur Geschichte meines öffentlichen Lebens (1773-1815), na s. 1-272. O vzniku tří základních pramenů podrobněji tamtéž v pozn. 1 na s. 220-221.
- 44)F.C. Wittichen - E. Salzer, Briefe von und an Friedrich von Gentz. 3. Bd. Schriftwechsel mit Metternich. München - Berlin 1913.
- 45)J. Hoffmannová, Podobné podobným se léčí. Pražské počátky homeopatie. Nedělní Lidové noviny, víkendová příloha, 3.10.1992, s. 8.
- 46)J. Šimáková a kol., Katalog prvotisků zámeckých a hradních knihoven v České republice. Sborník Národního muzea v Praze, řada C, 33, 1988, č. 3-4, s. 3-4.
- 47)F. Čáda, Rukopisy knihovny státního zámku v Kynžvartě. Praha, Nakladatelství ČSAV 1965.

Jaroslava Hoffmannová
DIE HANDSCHRIFTEN IM ARCHIVBESTAND
'FAMILIENARCHIV METTERNICH'
Zusammenfassung

Im Rahmen der Zusammenstellung der allgemeinen Evidenz der in Archiven aufbewahrten Handschriften, die für Archivführer das Handschriftenreichtum in den böhmischen Ländern betrifft, wurde im Jahre 1992 ein Handschriftenverzeichnis aus dem Archivbestand 'Familienarchiv Metternich' (RAM) verfaßt, aus dem auch dieser Artikel herausgeht. Gleichzeitig hat die Verfasserin diese Gelegenheit benutzt, um systematisch das rheinische Geschlecht Metternich zu behandeln, sowohl seine hervorragendsten Mitglieder, vor allem die Geschlechtlinie Metternich-Winneburg, als auch die Gestaltung des Familienarchivs Metternich vorzustellen und mit seiner Einteilung in fünf Bestandteile bekanntzumachen. Diese Teile bilden Handschriftensammlung, Altes Archiv, Francisco-Georgicum, Acta Clementina und Acta Richardiana. Die Verfasserin hat auch die den Archivbestand behandelnde Literatur und grundlegende Editionen zusammengeschrieben.

Sukzessiv nach einzelnen Bestandteilen bringt sie Informationen über Entwicklung und Stand der Archivbearbeitung und zugehörige Archivbehelfe.

In dem Archivbestandteil Urkundesammlung (L) kommen keine Handschriften vor. In dem letzten Teil Acta Richardiana (AR) befinden sich außer den jüngeren Archivalien dieses Typs, welche das Handschriftenverzeichnis nicht betrachtete, nur Abschriften der Anekdoten des Kanzlers.

In dem Alten Archiv (A) kann man unter genealogischen Materialien auch größere Elaborate vor allem aus dem 16. Jahrhundert finden. Neben dem Geschlecht Metternich sind hier die Geschlechter von Gymnich, Seyn, Brömser, Leiningen-Westerburg u.w. vertreten. Die ältesten größeren heraldischen Materialien über die deutschen Adelsgeschlechter entstanden wahrscheinlich schon seit dem 15. Jahrhundert. Interessante Handschriften von damals binden sich an den Erzbischof von Trier Lothar Metternich (gest. 1632) und Erzbischof von Mainz Karl Heinrich Metternich (gest. 1679). Die Geschichte des Geschlechtes Metternich wurde von den Familienbeamten und Archivaren seit dem Jahre 1780 verfaßt; die letzten handschriftlichen Vermerke der sog. ausführlichen Hausgeschichte stammen noch aus dem Jahre 1885. Kanzlers Interesse für seine uralten Vorfahren aus dem Geschlecht Winneburg-Beilstein befand sich unter den Urkundenabschriften aus den Jahren 1338-1532 aus dem Kodex der Universitätsbibliothek zu Giessen. Während die Mutter des Kanzlers für sich Gedanken und Aussprüche anderer Autoren vermerkte, notierte der Kanzler vor allem seine eigenen Gedanken. Man kann hier auch grundlegende Dokumente zum Orden des goldenen Vlieses finden. Die böhmischen Länder betrifft die Abhandlung über Landstrassen aus dem Jahre 1826. Man kann auch unter anderen Handschriften Bücher und Gästeverzeichnisse zu Johannisberg und Königswart erwähnen, unter denen sich auch österreichischer Kaiser Franz I. (II.) und Ferdinand I. (V.) befanden.

Die ältesten Handschriften des Archivbestandteiles Francisco-Georgicum (FG) entstanden am Anfang des 18. Jahrhunderts. Es handelt sich um Tagebücher von zwei (bzw. drei) Angehörigen des Geschlechtes Metternich - Ernst Eberhard und Ernst August - während ihrer Reisen in europäischen Ländern. Beide besuchten auch Böhmen. Ihr Verwandter Leykam begleitete eigene Vermerke aus der Reise nach Italien, Frankreich und England im Jahre 1840 mit Federzeichnungen.

Die Zeit der Napoleonkriege ist durch Werke Radetzky's, Scharnhorsts und Savarys Soldaten vertreten. Es sind auch Tagebüchervermerke der zweiten Gemahlin des Kanzlers Antonia von Leykam erhalten geblieben, vor allem aber

merkwürdige Reihe der Tagebücher seiner dritten Gemahlin Melania Zichy-Ferraris. Mit ihrer Tätigkeit hängen auch andere Handschriften in diesem Archivbestand zusammen. Sie hat selbst auch Gästeverzeichnisse zu Richmond in den Jahren 1849-1850 zusammengefaßt. Der Kanzler selbst konnte sich nach dem Jahre 1848 in relativer Zurückgezogenheit eigenen Vorlieben widmen, wie auch die erhaltenen Bände beweisen: er verfolgte die Tagespresse und nahm zu dieser eigene Standpunkte, immer bereitete ihm Spaß das Sammeln der Anekdoten und Witze.

Mit den letzten Angelegenheiten des Geschlechtes Metternich hängt das Buch über die Beisetzung der Verstorbenen in die Familiengruft zu Plas zusammen. Unter den -Varia- muß man den außerordentlich bedeutungsvollen Handschriftenkomplex Alexander Dumas Sen. erwähnen, den die Handschriften seiner Tochter Maria Alexandra verheir. Petel ergänzen.

In dem Archivbestandteil Acta Clementina (AC) kann man auch einige ältere Handschriften finden. Die älteste bezieht sich auf Ableben des schon erwähnten Erzbischofs Karl Heinrich Metternich vom Jahre 1679. Aus dem 18. Jahrhundert stammt das Tagebuch des spanischen Gesandten des Herzogs von Liria und betrifft seinen Aufenthalt in Rußland, Löbleins Tagebuch mit der Wahl und Krönung des Kaisers Josef II. in Frankfurt am Main, die Abhandlung über Toleranz und Aufklärung, das Memorandum über Verhältnisse in Österreich und Schilderung der Flucht und Verhaftung Ludwigs XVI. im Jahre 1791 von General de Bouillé. Auch andere Handschriften beziehen sich auf Ereignisse am Ende des 18. Jahrhunderts in Frankreich, Polen und Neapel. Zu den Hauptwerken gehören selbstverständlich eigene Werke des Kanzlers, die Unterlagen zu seiner Biographie und seinen Memoiren, auch seine mehr oder weniger bekannte Portraits der hervorragenden Zeitgenossen neben anderen kleineren Abhandlungen des Kanzlers. Unter den Handschriften Metternichs Mitarbeiter kann man Werke von Friedrich von Gentze nicht übersehen. Mit Stillschweigen sollte man auch kleinere »Phantasie« Metternichs Lehrer der Staatskunde Nicolaus Vogt nicht übergehen. Weitere Handschriften in diesem Archivbestandteil sind Werke verschiedener Autoren und behandeln wieder die Zeit der napoleonischen Kriege, die Evolution von Österreich, Frankreich, Spanien, Portugal, der Schweiz und anderen Ländern nach der Beendigung. Im Hintergrund der Nachricht aus Südamerika oder Erwähnung über Indien, China und die Philippinen stand vor allem die Untersuchung der Handelsmöglichkeiten.

Man findet hier auch Handschriften zur Entwicklung der Technik und über den Fortschritt in wissenschaftlichen Erkenntnissen. Kleinere Handschriften bringen überwiegend Zeugnisse der Revolutionsereignisse im Jahre 1848 in verschiedenen Teilen Europas, selbstverständlich auch in Wien. Auch in diesem Archivbestandteil befinden sich Gästeverzeichnisse aus Königswart und Johannisberg.

Die Handschriften im Archivbestand 'Familienarchiv Metternich', das vom Staatlichen Zentralarchiv in Prag verwaltet wird, hängen selbstverständlich mit der Metternichs Bibliothek in Königswart zusammen, die mit Rücksicht nicht nur auf erhaltene Wiegendrucke, sondern auch auf ihre Handschriften zu den bedeutendsten Schloßbibliotheken in unserem Land gereiht wird.